

Тыва Автономнуг Совет Социалисттик Республиканың Конституциясы (Үндезин Хоойлузу)

(Эгези 1-ги арныда).

36 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары кыдык камгалаар өргелг.

Ол өрге кыдык камгаланың куруне албан черлериниң көргүзөр мергелдиг хакас медицина дуаламчымы-биле; хамаатыларын эмнээр болгаш кызын быжыглар албан черлериниң четкини калбартыры-биле; оза-ондакты бодура-базынын техниказы болгаш бүүдүргө санитариялык көжүдери болгаш сайырангайыдары-биле; калбак профилактика хемчеглерин чорудары-биле; долгандыр турар бойдушту экижериниң хемчеглери-биле; бичин уругларын өрселдеге болгаш күш-ажыкчы кижилериниң ишче-халбаашан ажылым чорутуун кирештиришпеш, өзү орап салгадык кыдынын дугайында оза сагыш салышкын-биле; азиргларны бодурабанынче болгаш өвөздүрүлгө база хамаатыларын үзүп намызда, илпекпейтиг амырал-чурталгазын хандырыгыча улаган өргөм-шынчилдерин калбартыры-биле хандырынар.

37 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары назалан кыраанда, араанда, өз шыкш ажыл кылар арга-шынша шүүт азы шала чидиргенде болгаш азырадыкчынан окупканга, материалдыг хандырылга азыр өргелг.

Ол өрге ажыкчыларын, албан-хаакчыларын болгаш кол-хочуларын социал страхованияны-биле, ажылдар арга-шынша түр үеде чидирген дээр азыр болбой-биле; назалан кыраалы, инвалд болгаш, азырадыкчынан окупканы дээр пенсияларын күрүнеги болгаш колхозтарын күседийден тыпсыры-биле; ажылдар арга-шынша шала чидирген хамаатыларын ажыла кирери-биле; кырып назалан хамаатылар болгаш инвалдтер дугайында сагыш салыры-биле; социал хандырылганы өске-даа хемчеглери-биле магадылаттынар.

38 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары чуртталга бажынары азыр өргелг.

Ол өрге күрүнеги болгаш хөй-нииниң чуртталга фондузун калбартыры болгаш камгалары-биле, кооператив болгаш хууда чуртталга тузууна иди боора-биле, бажынарын чаагайыды тулар тудуу программанын боттанып турарын хире-череги-биле берип турар чуртталга шөлүк хөй-нииниң контролон өзүгээр чеп хуваары-биле, а ол шыкш бажы хөдөлгөнүн болгаш коммунал ажы-дуанын аар өвө төлевири-биле хандырынар. Тыва АССР-ниң хамаатылары алган чуртталга бажынарын камнаар укугулду.

39 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары өөнөр өргелг.

Ол өрге өвөрдигиниң бүтү хөвөрлериниң халас болуру-биле, амыкларын бүтүн илпал-да өртүк өвөрдигини боттандыры-биле, өвөрдигин амырал, бүүдүргө-биле харылаады болуруна үндөзөлөн, профессионал-техниктиг, тускай ортук болгаш дээр өвөрдигини калбак көжүдери-биле; болгаш кежээки өвөрдигини калбартыры-биле; сургууларга болгаш студенттерге куруне стипендияларын бака чингелдерин тыпсын турары-биле; школаны өвөрдиге номчары халас бээр-биле; школаларга төрөк дыйнык кырына өөренирини арга-биле; бот-өвөрдиге таарымчалыг байдалды тургузары-биле хандырынар.

40 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары культураның чедикшинерин ажылаар өргелг.

Ол өрге ала-чүр болгаш делетей культураның куруне болгаш хөй-ниини фондустарыда үнелг чүүдериң инитге араалдары-биле; культура-чырадыкчынын албан черлерин өгүдери болгаш оларны республиканың девискээрине дендески сайгара тудуу тургузары-биле; телевидени болгаш радиону, ном үндүргүзүгүн болгаш сөзү-сөткүлү паразталын, халас библиотека четкини хөгжүдери-биле хандырынар.

41 чүүл. Коммунист тургузушкунун эгес соругаларына дууштур өргө, техника болгаш уран чогадылга талазы-биле ботуг ажылдар арганы Тыва АССР-ниң хамаатыларында магадылап турар. Ол хосталга өргө шынчилдерин, чогадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл-чорудуламы калбак иштетирди-биле, уран чүүдү болгаш литератары көжүдери-биле хандырынар. Ол талазы-биле өргөжөк чугуда материалдыг байдалдарын күрүне тургузу, аки тура инялдеринде болгаш чогадыкчы эвилдерге деткимчени көргүзөр, улус ажыл-агыйында болгаш амыралдын өске-даа адырларына чаартыкчы болгаш чогадыкчы саналдарын шын-гөдирин организаастар.

Авторларын, чогадыкчыларын болгаш чаартыкчыларын өргелерин күрүне камгалаар.

42 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары күрүне болгаш хөй-ниини херестерин өргелдештиргени, иници күрүне болгаш тус чер учур-дуалыг хоойларын болгаш шипитрилерин чугалакын көөрүте болгаш хулап азырына киржир өргелг.

Ол өрге улус депутаттарын Советтерин болгаш күрүне-ни өске-даа сонгудалыг органарын сонгуу болгаш оларга сонгудар арга-биле, бүтү улустун чугалакчыларына ба болгаш бадалаанын, улусту контролыга, күрүне органарын, хөй-ниини организаастарын болгаш хөй-нииниң бот-ажыл-чорудуламы органарынын ажылына, күш-ажыкчы коллективтерин болгаш чонун чуртан турар черинин куралдарына өргөлдөгө-биле хандырынар.

43 чүүл. Тыва АССР-ниң хамааты бүрүзү күрүне органарына болгаш хөй-ниини организаастарына оларын ажыл-чорудуламы экинжеринин дугайына саналдарын кирер, ажылда чептестерин шүгүмчүлээр өргелг.

Өрге-дужаалдыг кижилер хамаатыларын саналдарын болгаш бидириндерин доктаян хуусааларга сайтарын көөр, оларга харыларын бээр болгаш өргөжөк чугуда хемчеглерин азыр үндөзөгө.

Шүгүмчүдөл дээр истер-сүрүшүн кылган кижилерге харысалга овар.

44 чүүл. Ажылы чоннарны өрге-ажыстарына дууштур база социалист тургузушу быжыглар болгаш хөгжүдөр сорулга-биле Тыва АССР-ниң хамаатыларына сөстүн, паразталык, хураалдарын, итингерин, кудумчу кысаалдарынын болгаш демократизацияны хостуг болуруна магадылаар.

Ол политиктиг хосталгаларын боттандыры ажыкчы чоннарга болгаш оларын организаастарына хөй-ниини бажынарын, кудумчуларын болгаш шөдери бээр-биле, информацийны калбак иштетирди-биле, паразталык, телевидени болгаш радиону ажыгларын арга-биле хандырынар.

45 чүүл. Коммунист тургузушкунун соругаларына дууштур Тыва АССР-ниң хамаатылары боттарынын политиктиг идеяни болгаш бот-ажыл-чорудуламы хөгжүдери, хөй азы өрге-ажыстарын хандырылганы иди бээр хөй-ниини организаастары кылдыр каттылар өргелг.

Уставтарында соругаларын чедикшинерин боттандырырына таарымчалыг байдалдарын хөй-ниини организаастарына магадылаар.

46 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыларын шыжыга чүүдүр-чүүдүсезин хостуг, тоаргайларга, кыдык-даа шыжыга чүүдүр азы кыдык-даа шыжыга чүүдүс, шыжын бүүдүрүн эрттер ийке, азы атеистик пропаганданы чорудар өргелг. Шыжыкчы чүүдүшүкчүлүккө хөй-ниини өвөрдиге болгаш көөр хөй чөк чөкүс өскүдери хорутулг.

Тыва АССР-де үрөк-хитти күрүнеден болгаш школаны үрөк-хиттен анылаал.

47 чүүл. Өг-бүдө күрүнеги камгаланыда турар. Өг-бүдөни тудары хөргөжөк болгаш өг кижилерниң өки тура күрүне үндөзөлгөткө; ашак-кадай болушканын өг-бүдө харылааларына бүрүзү-биле ден өргелг.

Уруглар албан черлеринин калбак четкини тургузарынын болгаш хөгжүдери, амырал хандырылганы болгаш

инитиниң чөмөчүлөгү черлерин организаастарынын болгаш сайырангайыдарынын, уруг төрүттүгөдө пособиелер талазын, хөй уругларын өг-бүдөлерге пособиелер болгаш чип-тегелер тыпсырынын арганы-биле, а ол шыкш өг-бүдөгө пособиелерин болгаш дуаламчынын өске-даа хемчеглерин көргүзөр-биле күрүне өг-бүдө дугайында сагыш салып турар.

48 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыларына бажы-балганды дээр болгаш өг-бүдө дугайында сагыш салып турар. 48 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыларына бажы-балганды дээр болгаш өг-бүдө дугайында сагыш салып турар.

49 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыларынын бажы-балганды дээр болгаш өг-бүдө дугайында сагыш салып турар. 49 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыларынын бажы-балганды дээр болгаш өг-бүдө дугайында сагыш салып турар.

50 чүүл. Хамаатыларын хууда амыралын, чагаалажырынын, телефон-биле чугалажырынын, телеграф-биле харылажырынын чагыдык хөйлу камгалаар.

51 чүүл. Кижини хүүдүлээр, хамаатыларын өргелерин болгаш хосталгаларын камгалары — бүтү күрүне органарынын, хөй-ниини организаастарынын болгаш өрге-дужаалдыг кижилерин хулаалгө.

Тыва АССР-ниң хамаатылары ат-аларында болгаш төлөттиг мөзүгө, амы-тыгына болгаш кыдыгына, хууда хосталгаларына өг-хөргөзүгө кыжаныншынардан суд дамчытыр камгалалар өргелг.

52 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары өрге-дужаалдыг кижилерин, күрүне болгаш хөй-ниини организаастарын ажыл-чорудуламына хамаатылар хондаларын кирер өргелг. Хондалар хоойлууда доктаян чурум болгаш хуусаа өзүгээр сайтарынын көрдүөр ажурлуг.

Өрге-дужаалдыг кижилерин хоойлуун уруп, боттарынын өргелерин эрттир ажылда, хамаатыларын өргелерин кыдыктыр чоруктарынын дугайында хондалды хоойлууда доктаян чурум өзүгээр судка кирер болуру.

Тыва АССР-ниң хамаатылары оларга күрүне болгаш хөй-ниини организаастарынын, а ол шыкш өрге-дужаалдыг кижилерин албан-хоойлугелерин күрүнеги турган чедир-дуга таарышпас хөдөлгөнүнүнүн уржунда үндөжөр каражаны неген азыр өргелг.

53 чүүл. Өргелерин болгаш хосталгаларын боттандыры хамааты кижиниң бодунун хулаалгелерин күсөдериңден анылаал.

Тыва АССР-ниң хамаатыы ССР Конституциязын, РСФСР-ниң Конституциязын, Тыва АССР-ниң Конституциязын болгаш совет хоойларын сагыры, социалист иници чуртталганын чурумунын хүүдүлээр, совет хамаатыы бөдөс атты төлөттиг-биле адилээр хулаалгө.

54 чүүл. Бодунун шылп алганы нитилеге ажыктыг ажыл-чорудуламын талазы-биле ак четкилдг ажылдары, күш-ажыктын сагыла-чурумун сагыры — Тыва АССР-ниң күш-ажык кыдык шылаар хамааты бүрүзүгү хулаалгө болгаш алдарынын хөсө. Нитилеге ажыктыг күш-ажыктын олталары социалист нитилегин принциптеринге таарышпас.

55 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыы социалист өчүгүн камнаар болгаш быжыглар хулаалгө. Күрүнеги болгаш хөй-нииниң өт-хөргөзүгүн самчылар болгаш төтөлгөр чоруктарга удур демселжир, чөпчүн байлагы камык болдуру — Тыва АССР-ниң хамаатыынын хулаалгө.

Социалист өчүгө халдаан кижилерин хоойлу өзүгээр шынээр.

56 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыы Совет күрүнеги өрге-ажыктарын камгалаар, оң күч-шындын болгаш ат-алдарын быжыгларына иди бээр хулаалгө.

Социалист Ада-чуртга камгалары Тыва АССР-ниң хамаатыы бүрүзүгү ыдыктыг хулаалгө болуру.

Төрөк чурттуг өскерлири — чонун мурнуна эне-аар кемниг үндөгө.

57 чүүл. ССР-ниң Чепоктик Күштеринин хурөөнине шери албаны эрттери — Тыва АССР-ниң хамаатыларынын хүүдүлгү хулаалгө.

58 чүүл. Осөс хамаатыларын национал чорвараларын хүүдүлээр, хөй националдыг Совет күрүнеги нацияларын болгаш биче уаустарынын найралын быжыгалары — Тыва АССР-ниң хамаатыы бүрүзүгү хулаалгө.

59 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатыы өскө кижилерин өргелерин болгаш хоойлууда көрдүгөн өрге-ажыктарын хүүдүлээр, нитилеге удуу үндөлгөлөрө эштеп чөк болуру, хөй-нииниң көрүм-чуруму камгаларына бажы хемчеглери-биле иди бээр хулаалгө.

60 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары уруглар кижиндегенин дугайында сагыш салыр, оларын нитилеге ажыктыг күш-ажык кыдыгына белеткер, социалист нитилегин төлөттиг кежигүнери кылдыр өсүрер үндөзөгө. Уруглар ала-нешини дугайында сагыш салыр болгаш оларга дулаалар хулаалгө.

61 чүүл. Тыва АССР-ниң хамаатылары бойдушту камнаар, өскө байдалдарын камгалаар хулаалгө.

62 чүүл. Төгүгүн тураскаалдарын болгаш культураны өске-даа үнелг чүүдери камгалар дугайында сагыш салгыры — Тыва АССР-ниң хамаатыларынын хөсө болгаш хулаалгө болуру.

63 чүүл. Өскө чурттарынын улустары-биле найралды болгаш кыдык ажылдакчы хөгжүдериңе, бүтү-ниини тайбыны деткириңе болгаш быжыгларына иди бээр — Тыва АССР-ниң хамаатыынын интернационалчы хулаалгө.

III. Тыва АССР-ниң национал-күрүне болгаш административ-девискээр тургузуу

6 эге.

ТЫВА АССР-РСФСР-НИН СОСТАВЫНДА АУТОНОМУН РЕСПУБЛИКА

64 чүүл. Тыва Автономнуг Совет Социалисттик Республика Россияның Совет Федеративтик Социалисттик Республиканың составында боттап турар совет социалист күрүне болуру.

Тыва АССР, ССР Эвелелиниң болгаш РСФСР-ниң өргелеринде өскө, бодунуң өргелгине хамаарымкан айтыргаларын боду шипитрилер.

65 чүүл. Тыва АССР-ниң девискээрин өскө чөпшөөрди чөк-са өскерип болас.

66 чүүл. Тыва Автономнуг Совет Социалисттик Республиканың күрүне өрге-чагырганын болгаш өргелерин дээр-органарынын өргөнгө кирер чүүдөр болса:

- 1) Тыва АССР-ниң Конституциязын үлээе алыры, анда өскерилгелерин кирери;
- 2) Тыва АССР-ниң Конституциязын сагал турарын контролыры;
- 3) Тыва АССР-ниң хоойлужуудулаары тургузары;
- 4) күрүне көрүм-чурумун, хамаатыларын өргелерин болгаш хосталгаларын камгалары;
- 5) ССР Эвелелиниң болгаш РСФСР-ниң хоойлужуудулаарына дууштур күрүне өрге-чагырганын болгаш өргелерин республика болгаш тус чер органарын организаастарынын болгаш оларын ажыл-чорудуламын чурумун тургузары;
- 6) чыгыш аай социал-экономиктиг политиканы чорудары, Тыва АССР-ниң экономикалыг удуругу; өргөм-техниктиг деп-шылгени болгаш бодусу кыдыгынын таарымчалыг ажык-

лазынын болгаш камгаларынын талазы-биле хемчеглерин ботандырыр;

7) Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдө-иниң күрүне планынын, Тыва АССР-ниң күрүне бөдөдөдө ажилдап кыдыгы болгаш баддалы база оларын күсөлдө-иниң дугайында өчтөттөрүн баддалары; районнарнын бол-гаш республика чыгыргалыг хоорайларын бөдөдөдөдө ботандырып чорударын удуругу;

8) Тыва АССР-ниң күрүне бөдөдөдө тургузуу турар оругаларын ССР Эвелелинин болгаш РСФСР-ниң хоойлужуудула-ларына дууштур тургузары;

9) улус ажыл-агыйынын республика чыгыргалыг адырары, республика болгаш тус чер чыгыргалыг каттыкчылы-гынын болгаш бүүдүргөлөрүн удуругу;

10) черин, чер шипитин байлаан, арга-ылыштары болгаш сүтларын ажыгаарын ССР Эвелелиниң болгаш РСФСР-ниң хоойлужуудулаарына дууштур контролыдыр; долгандыр турар бойдушту камгалары;

11) чуртала-коммунал ажыл-агыйын, сагышын, иницини чөмөчүлөгүн, чөпчүн амырал хандырылганын, чуртала тудуун болгаш хоорайларын база өске-даа уруттакчылыг черлерин чаагайыдылганын, орук тудуун болгаш транспортту удуругу;

12) Тыва АССР-ниң улус өвөрдигини, культура болгаш өргөм органарынын база албан черлерин, кыдык камгалалык, күш-культураны болгаш спортту, социал хандырылганы удуругу; төгүгүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалары;

13) республика учур-дуалайг өске-даа айтыргаларын шипитрилер.

67 чүүл. Тыва АССР болса РСФСР-ге болгаш ССР Эвеле-лине хамаарымкан айтыргалары РСФСР-ниң болгаш ССР Эвелелиниң дээр күрүне өрге-чагырга болгаш өргөлдө органарын дамчытыр шипитрилерин киржир.

Тыва АССР бодунун девискээрин камгалары экономик-тиг болгаш социал хөгжүдө хандырыр, өскө-даа девискээрге ССР Эвелелиниң болгаш РСФСР-ниң бүрүң өргелерин боттандырылганы иди бээр, ССР-ниң болгаш РСФСР-ниң күрүне өрге-чагыргаларын болгаш өргөлдө организаастарын шипитрилерин амыралга ботандырыр.

Бодунуң өргелгине хамаарымкан айтыргалар талазы-биле Тыва АССР-ниң болгаш республика (РСФСР) чыгырганын удуругу болгаш албан черлеринин болгаш организа-астарынын ажыл-чорудуламын айлап башкарар болгаш контролыдыр.

68 чүүл. ССР-ниң Конституциязына болгаш РСФСР-ниң Конституциязына дууштур социалист Ада-чуртга камгалары күрүнеги чүгүл функционалыга хамаарып болгаш бүтү улустун хөсө болуру.

Социалист чаалап алынышынны, совет улустун тай-бын күш-ажылы, күрүнеги хамаарымкан болгаш девиск-ээр талазы-биле бүүдүрү чорун камгалар сорулга-биле ССР-ниң Чепоктик Күштерин тураскаан болгаш бүтү-ниини шери хулаалгөни доктаял.

Тыва АССР чуртту аймык чөк чорун болгаш камгалар арга-шынгайында, ССР-ниң Чепоктик Күштерин өргө-жок чугуда биж чүүдөр-биле депиринге киржип турар.

Чурттуң аймык чөк чорун болгаш камгалары, арга-шын хандырыр талазы-биле күрүне органарынын, хөй-ниини организаастарынын, албан-дужаалдыг кижилерин болгаш хамаатыларын хулаалгө ССР Эвелелиниң хоойлужуудуламы-биле тоаргайлаттынар.

69 чүүл. Тыва АССР-ге дайын пропаганданы хорутулг.

70 чүүл. ССР-ниң болгаш РСФСР-ниң Хоойлулары Тыва АССР-ниң девискээрин күштүг.

ТЫВА АССР-НИН АДМИНИСТРАТИВТИГ-ДЕВИСКЭЭР ТУРГУЗУУ

71 чүүл. Тыва АССР бодунуң район хуулаалдын болгаш республиканың административ-девискээр тургузууну өске-даа айтыргаларын РСФСР-ниң хоойлужуудуламына дууштур тоаргай болгаш шипитрилер.

72 чүүл. Тыва Автономнуг Совет Социалисттик Республик-да: Бай-Тайга, Барын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Кызыл, Монгун-Тайга, Өвүр, Бин-Хем, Таңды, Тес-Хем, Тожу, Улуг-Хем, Эрян районнар болгаш республика чыгыргалыг Кызыл хоорай бастап турар.

IV. Тыва АССР-ниң улус депутаттарынын Советтери болгаш оларны сонгуурунуң чуруму

73 чүүл. Улус депутаттарынын Советтери—Тыва АССР-нин Дээди Совети, улус депутаттарынын район, хоорай, суур болгаш кыдык Советтери—күрүне өрге-чагырганын организа-циянын чыгыш аай системаны болуру.

74 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин бүрүн өргелерин хуусааны—беш чыл.

Улус депутаттарынын чер-чер Советтеринин бүрүн өргелеринин хуусааны—ийн чарык чыл.

Улус депутаттарынын Советтерине сонгудаларын ук Советтеринин бүрүн өргелеринин хуусаанын доктаян чедир ийи айдан өвөш өвөс өзү арткан турда чараалар.

75 чүүл. Улус депутаттарынын чогуу Советтеринин өргелеринде кирген эң чугуда айтыргаларын оларын сессияларына көөр болгаш шипитрилер.

Улус депутаттарынын Советтери доктаям комиссияларын сонгууру, күсөкчи болгаш шипитрилер организаастары, а ол шыкш оларга өчтөттү органарын тургузар.

76 чүүл. Улус депутаттарынын Советтери бүүдүргөлөгө, колхозтарга, албан черлеринге болгаш организаастарга ажыкчы чоннарнын хөй-ниини контролон күрүне контроло-биле кыдык боттандырыр улусчу контрол органарын тургузар.

Улусчу контролон органарын күрүне планынын болгаш бадалдарынын күсөлдөжү хуулаар; күрүнеги сагалла-чурумун урар, чүгө тус черин өрге-ажык бөдөө, амырал-хөгжүдөрү болгаш, амырал-агыйы өвөс болгаш төтөлгөч, амырал чыдыр болгаш бюрократык чоруктарга удур демселди чорудар; күрүне аппаратынын ажылы сайырангайы-ларынга иди бээр.

77 чүүл. Улус депутаттарынын Советтери күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузушкунунуң бүтү амыралын дөрт болгаш боттарынын тургузары органарын дам-чытыр удуругу, шипитрилерин хулап алыр, оларын күсөлдөжү хандырыр, шипитрилерин амыралга боттандыра-рын контролыдыр.

78 чүүл. Улус депутаттарынын Советтеринин ажыл-чорудуламы айтыргаларын коллективтиг, хостуг, амырал-иши бад-диге чугалажырына болгаш шипитрилеринге, күсөлдөжү

болгаш шипитрилерин органарын, Советтерин тургузуу өске-даа органарын Советтер болгаш чон курунуна ажык болгаш доктаям өчтөттү болуруна база өвө-риниң ажылына хамаатыларын калбаа-биле кирештирине үндөзөлдөтүгүн тургузунар.

Улус депутаттарынын Советтери болгаш оларын тургузары органар бодунуң ажылынын болгаш хулап алган шипитрилериниң дугайы чонга доктаям дындыар.

9 эге.

СОҢГУЛДА СИСТЕМАНЫ

79 чүүл. Улус депутаттарының бүтү Советтеринде депу-таттар сонгуурун чыгит бадалашкынын бүтү-ниини, дөс болгаш дөрт сонгудула өргелгине үндөзөлөш чорудар.

80 чүүл. Депутаттары сонгууру бүтү-ниини болуру: Хоой-лууда доктаяк чурум өзүгээр улаан солду деп санаткан кижилердин айыда, Тыва АССР-ниң 18 хар четкен бүтү хамаатылар сонгуу болгаш сонгудар өргелг.

81 чүүл. Депутаттарын сонгууру дөс болуру: сонгучу бүрүзү чыгыш катап бадалаар; бүтү сонгучулар сонгудаларга дөс өргө үндөзөлөш киржир.

82 чүүл. Депутаттарын сонгууру дөрт болуру: улус депу-таттарынын бүтү Советтеринин депутаттарын хамаатылар шүүт доруу-биле сонгууру.

83 чүүл. Депутаттарын сонгуурун үндөгө бадалашкын чыгыт болуру; сонгучуларын күсөлдө-сөрүн илдерини контролыдыр болса.

84 чүүл. Депутаттар кандидаттарын Совет Эвелелиниң Коммунист партиянын, профессионалдык өвөлдөрүнүн, Бүтү-өвөлдөдө Аныктарык Ленин Коммунист Эвелелиниң организаастары, кооператив болгаш өске-даа хөй-ниини организаастары, күш-ажык коллективтер, а ол шыкш шериг кезектерине шериг алааныларын хураалдар депшир өргелг.

Депутат кандидаттарын политиктиг, амырал-иши болгаш хууда шындаларын хостуг база бүтү тала-биле чугалажы-рыны, ол шыкш агитацияны хураалдарга, паразалга, радиога, телевидениге чорудар өргөни Тыва АССР-ниң хамаатылары-га болгаш хөй-ниини организаастарына магадылап турар.

Улус депутаттарынын Советтерине сонгуда эрттери-биле хообашан чыгыкчаларын күрүне күсөлдө-биле дулаар.

85 чүүл. Улус депутаттарынын Советтерине депутаттар сонгуурун сонгуда орутарынга чорудар.

Тыва АССР-ниң хамаатыны, чүрүм өзүгээр, улус депу-таттарынын ийден хөй Советтерине сонгупас.

Советтерге сонгудалар чорударын хөй-ниини организаастарынын, күш-ажык коллективтерин болгаш шериг кезектерине шериг алааныларын хураалдарын төлөкөчкө-ричтен тургузуру сонгуда комиссиялар хандырыр.

Улус депутаттарынын Советтерине сонгудалар чорударынын чурмуун ССР Эвелелиниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Хоойлуларын өзүгээр тодардыр.

86 чүүл. Сонгучулар боттарынын депутаттарынга чыгы-ларын бээр.

Улус депутаттарынын чогуу Советтери сонгучуларын чы-гытларын чугалажы көөр экономиктиг база социал хөгжүдө-нин планынын кыдыра, бюджет тургузар оларын барыччалар көөр, чыгытларын күсөлдө-биле организаастар бол-гаш оларын күсөлдө-биле дугайы хамаатыларга дында-дыр.

УЛУС ДЕПУТАДЫ

87 чүүл. Депутаттар дээр улус депутаттарынын Советте-ринге чонун бүрүн өргөлдө төлөкөчкөлери болуру.

Депутат Советтеринде ажылына кирештиришпеш, күрүне, амырал-иши болгаш социал-культура тургузушкунуң айты-ргаларын шипитрилер, Советтерин шипитрилерин амырал-га боттандырыр организаастар, күрүне органарынын, бүүдүргөлөрүн, албан черлеринин болгаш организаастарынын ажылы контролыдыр боттандырыр турар.

Депутат бодунуң ажыл-чорудуламына иници күрүнеги өрге-ажыктарын удурулга бөдүрүп, сонгуда округуң чө-чүнун негелдерин барыччалар көөр, сонгучуларын чы-гытларын амыралга боттандырыр чедип алыр.

88 чүүл. Депутат киж болуңу бүрүн өргелерин бүүдүргө болгаш албан ажылы кыдышпа, боттандырыр.

Советтин сессияларынын үзүндө, а ол шыкш Хоойлууда көрдүнгө өске-даа тааварыларда депутат хулаалгелерин күсөлдө турар үеде депутаттын доктаям ажилдап турар черинде ортук ажыл төлевири арттырышпа, ону бүүдүргө-дө азы албан черинде хулаалгелерин күсөлдөриңден хостар.

89 чүүл. Депутат чогуу күрүне органарына болгаш өргө-дужаалдыг кижилерге негедде тургузар өргелг, олар ук негелдө харыны Советтин сессияларына бээр хулаалгө.

Депутат киж болса депутат ажыл-чорудуламын айты-ргаларын талазы-биле бүтү-ле күрүне болгаш хөй-ниини органарына, бүүдүргөлөгө, албан черлеринге, организа-астарга айтырганы тургузар болгаш бүрүн тургускан ай-тыргаларын чугалажы көөрүгө киржир өргелг. Чогуу күрүне болгаш хөй-ниини органарынын, бүүдүргөлөрүн, албан черлеринин болгаш организаастарын удуручулары депутатты садалганын хулап алыр болгаш өскө саналдарын доктаян хуусаадо көөр хулаалгө.

90 чүүл. Депутат кижге өскө өргелерин болгаш хулаалгелерин шалтык чөккө, дөштин кылдыр боттандырып чорударына таарымчалыг байдалдарын хандырыр.

Депутаттарга дээр болбойшын, ол шыкш депутаттын ажыл-чорудуламына хообашан өске-даа магадылаларын депу-таттын статусуну дугайында Хоойлу-биле болгаш ССР Эвеле-линин өске-даа хоойлу-дуумери-биле, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хоойлу-дуумери-биле тодардыр.

91 чүүл. Депутат киж болуңу ажылынын дугайында болгаш Советтин ажылынын дугайында сонгучулар мурнуга, а ол шыкш ону депутаттын кандидатына депшиктер коллек-тивтерин болгаш организаастарын мурнуга өчтөт бээр хулаалгө.

Сонгучуларын бүүдөдө шылпиктырбаан депутаттын сонгучуларын хөй кезиниң шипитрилин бадала Хоойлууда айткан чурум өзүгээр кайы-даа үеде делер кыйгытып бо-луру.

V. Тыва АССР-ниң күрүне өрге-чагырганын болгаш эргелелиниң дээди органары

11 эге.

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИ

92 чүүл. Тыва АССР-ниң күрүне өрге-чагырганын дээр органы Тыва АССР-ниң Дээди Совети болуру.

Тыва АССР-ниң Дээди Совети ССР Конституциязын, РСФСР-ниң Конституциязын болгаш 60 Конституциязын Тыва АССР-ге хамаарымтан бүтү айтыргаларын шипитри-лээр бүрүн өргелг.

(Уланчызы 3-нү арныда).

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың КОНСТИТУЦИЯЗЫ (Үндезин Хөйлүзү)

(Эгези 1-ги, 2-ги арынарда).

Тыва АССР-ниң Конституциязын хүлээп аларын, аана өсөржилтер килерин; Тыва АССР-ниң экономика болгаш социал хөгжүдэринин күрүне пландарын, Тыва АССР-ниң Күрүне бөдөжүдөи болгаш оларын хүлээдизинин дугайында өткүстүрнин бадылаларын; аана өткүстүр органнарны тургузарын чүгө Тыва АССР-ниң Дээди Совети боттандырар.

Тыва АССР-ниң хоойлуларын Тыва АССР-ниң Дээди Совети хүлээп алыр.
93 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Совети чурттагы чону деп сангы сонгулда орутарындан сонгулар 150 депутаттардан тургустувар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совети бодунун сонгул тургузары Мандат комиссиязын кирип келгенин бугаар депутаттарнын бүрүн эгерлерин чүгүлдүг деп санаар дугайында, а сонгулдаар дугайында хоойлуну урэн таварылгада — чамдык депутаттарны сонгалган күш чок деп санаар дугайында шийирин хүлээп алыр.

94 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Совети Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Даргазын болгаш оон ийи оралакчыларын сонгулар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Даргазы Тыва АССР-ниң Дээди Советинин хуралдарын удурут болгаш оларның иштинки чүрүмүн башкарыр.

95 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин өссиязын чылда ийи катап чымыларар.

Элчег чок өссияларын Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиуму бодунун инициативанын бугаар азы Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутаттарынның үштүм бир кезинде өзөш эвесинин саналын бугаар чымыларар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин өссиязын оон хуралдарында, а ол ышкан оларның аразында үеде Тыва АССР-ниң Дээди Советинин доктаамал болгаш өске-даа комиссияларынның эртерин хуралдарындан тургустувар.

96 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинге хоойлу саналдар инициативанын эргези Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин доктаамал болгаш өске-даа комиссияларында, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутаттарында, Тыва АССР-ниң Дээди Судунга, Тыва АССР-ниң прокурорунга тамаарыар.

Хоойлу саналдар инициативанын ол ышкан хөй-ниити организацияларын азыглар эргези.

97 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинге көөрү-биле килерин хоойлудар төлөвилдерин болгаш өске-даа айтырларын оон хуралдарында чугалдыар. Хоойлу төлөвилдин азы чогуур айтырларын эргежек чүгүлдүг апарган таварылгада, чамдык алы алын каш комиссияларга баш узуу азы катап чугалдыар көөрү-биле чамчылкан туруп болур.

Тыва АССР-ниң хоойлуларын, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин доктаалдарын болгаш өске-даа актыларын Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутаттарынын ийи санын хөй кезин барымдалап хүлээп алыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин азы Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумун шийирин бугаар Тыва АССР-ниң хоойлудар төлөвилдерин болгаш автономнуг республиканын күрүне амдыралынын чүгүлдө өске-даа айтырларын үзүштү чугалдыар көрүшкүндө кирип болур.

98 чүүл. Тыва АССР-ниң хоойлуларын, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин доктаалдарын болгаш өске-даа актыларын Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунга Даргазы болгаш Секретары ат салганда тыва болгаш өрус дымдарга парларар.

99 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутаты Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, министрлер болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советинин тургузар өске-даа органынын удурукчуларында, а ол ышкан Тыва АССР-ниң дээринде өчил болгаш республика (РСФСР) чагыралыг үдүрүлгелерин, албан черлеринин болгаш организацияларын удурукчуларынга Тыва АССР-ге тамаарып айтырлар талазы-биле негедө тургузар эргези. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели азы негедө алган албан-дужаалдыг кижиги Тыва АССР-ниң Дээди Советинин үк өссиязынга азе-биле азы бажамал-биле харым бөрү хүлээлери.

100 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин чөшпөрели чокка, а оон өссияларын аразында үеде Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун чөшпөрели чокка Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутаттары кеземче харымсалгазы онал, хорутуу азы суд чүрүмү-биле административтик элчег онал болбас.

101 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин доктаамал актыларда органын — Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумун Тыва АССР-ниң Дээди Совети сонгул, бодунун бугу ажил-чорудулганын Президиум Дээди Советке өткөттүг болгаш оон өссияларын аразында үеде Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагыралынын дээди органын бө Конституцияда көрдүгөн хулаалгелерин күүселер.

102 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумун Дээди Советин Президиумунун Даргазын, Даргазын ийи оралакчыларын, Президиумун Секретары болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун төс кезигүннери составтыг кылдыр депутаттардан сонгулар.

103 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумун:

- 1) Тыва АССР-ниң Дээди Советинге болгаш улаус депутаттарынын чер-чер Советтеринге сонгудаларын доктадыр;
 - 2) Тыва АССР-ниң Дээди Советинин өссияларын чымыларар;
 - 3) Тыва АССР-ниң Дээди Советинин доктаамал комиссияларын ажил-чорудулганын башкарыр;
 - 4) Тыва АССР-ниң Конституциязын сагын турарып контрольдарын боттандырар;
 - 5) Тыва АССР-ниң хоойлуларынга тайылбырлаашкынны бөрү;
 - 6) улаус депутаттарынын чер-чер Советтеринин ажил-чорудулганын удуртууну боттандырар;
 - 7) район чагыралыг хоорайларын, хоорайларга районларын тургузар, оларын адаарын болгаш өде адаарын, а ол ышкан чурттагычлар черлерин өде адаарын доктаалды болгаш ол айтырларын талазы-биле шийирин бадылдары-биле РСФСР-ниң Дээди Советинин Президиумунга килер;
 - 8) көдө Советтерин тургузар болгаш дүжүр, чурттагычлыг черлерин ажилчин, курорт база чабыг суурларын катарларында тамаарыштырар, а ол ышкан РСФСР-ниң хоойлудулганын дүштүр республиканын административ-девикээр тургузуунун өске-даа айтырларын шийирээр;
 - 9) Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин доктаалдарын болгаш айтышкынарнын, улаус депутаттарынын район болгаш хоорай (республика чагыралыг хоорайларын) Советтеринин шийирлерин хоойлуга дүштүр таварылгада күш чок болдулар;
 - 10) Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Хүндүд болгаш-биле санаар; Тыва АССР-ниң хүндүд аттары доктаалды болгаш тынсыр;
 - 11) Тыва АССР-ниң Конституциязында болгаш хоойлуларында доктааттыган өске-даа бүрүн эгерлерин боттандырар.
- 104 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиуму Дээди Советин өссияларын аразында үеде оон парлаанын дөг элчегин өссиязынга бадылдып килерери-биле:
- 1) эргежек чүгүлдө апарганда Тыва АССР-ниң күштүг бөп турар хоойлудулга актыларында өскерилелери килерер;
 - 2) хоойлуда айтышкынын бугаар республика чагыралыг районларын болгаш хоорайларын тургузар;
 - 3) Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин саналдан кел-

гени-биле Тыва АССР-ниң Дээди Советинин тургузары министрлерин, күрүне комитеттерин болгаш күрүне эргелдин өске-даа органнарны тургузар болгаш дүжүр;

4) Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазын кирип келгенин бугаар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин составында кирип турар чамдык кижилерин албан-хулаалгелерин хостар болгаш гомуларар.

105 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиуму чарлыктар үндүр болгаш доктаалдар хүлээп алыр.

106 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин бүрүн эргелеринин хуусаан төнгөндө, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиуму Тыва АССР-ниң чаа сонгукан Дээди Совети чаа Президиумуну сонгул тургускуже чедир бодунун бүрүн эргелерин хөвээр арттырар.

Тыва АССР-ниң чаа сонгукан Дээди Советин Тыва АССР-ниң Дээди Советинин мурунда турган составында Президиуму сонгулда сонда өрткен ийи айлан өрай эвес хуусада чымыларар.

107 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин эргелинге тамаарышкан айтырларын баш удуу көөр болгаш белеткээр-биле, а ол ышкан Тыва АССР-ниң хоойлуларын база Тыва АССР-ниң Дээди Советинин, оон Президиумунун өске-даа шийирлерин амыдалга боттандырарында ийи бээр-биле, күрүне органнарнын болгаш организацияларын ажил-чорудулганын контрольдары-биле депутаттарын иштинден доктаамал комиссияларын Тыва АССР-ниң Дээди Совети сонгулар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совети эргежек чүгүлдө деп санаанда калдык-даа айтырлар талазы-биле ителге, ревизия болгаш өске-даа комиссияларын тургузар.

Бүгү-дө күрүне болгаш хөй-ниити органын, организациялар болгаш албан-дужаалдыг кижилер Тыва АССР-ниң Дээди Советинин комиссияларын негелдерин күүселер, оларга эргежек чүгүлдө материалдарын болгаш документаларын килерер хүлээлери.

Комиссияларын сүмелерин күрүне болгаш хөй-ниити органын, албан черлерин болгаш организациялар ылап-ва чугалдып көргөн турар ужурут. Чугалдык көргөндө түнөлдөрүн азы алынган хемчегелерин дугайын комиссиялар доктааткан хуусаанын дымчылкан турар.

108 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Совети аана өткөттүг бугу күрүне органынын ажил-чорудулганын контрольду боттандырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совети Тыва АССР-ниң улусчу контроль органынын системазын баштаар Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитетин тургузар.

109 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин болгаш оон органынын ажил-чорудулганын чүрүмү Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Регламентини-биле болгаш Тыва АССР-ниң Конституциязынга үндөлөгөн үндүрер Тыва АССР-ниң өске-даа хоойлулары-биле тодарагылаттынар.

12 эге.

ТЫВА АССР-НИң МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

110 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели — Тыва АССР-ниң чааза — Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагыралынын күүсекчи болгаш шийирлекчи докта органы болур.

111 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Совети Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин Даргазы, Даргазын бирги оралакчы болгаш оралакчыларын, министрлер, республиканын Дээди Советинин тургузары күрүне комитеттеринин даргалары болгаш күрүне эргелинин өске-даа органынын удурукчуларын составтыг кылдыр тургузар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазын кирип келгенин бугаар, Тыва АССР-ниң Дээди Совети Тыва АССР-ниң чаазын составында Тыва АССР-ниң өске-даа органынын болгаш организацияларын удурукчуларын кирип болур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун бүрүн эргелерин Тыва АССР-ниң чаа сонгукан Дээди Советинин баштайгы өссиязынга хүлээп бөрү.

112 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Тыва АССР-ниң Дээди Советинин мурунга харымсалгазы болгаш аана өткөттүг, а Тыва АССР-ниң Дээди Советинин өссияларын аразында үеде — Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун мурунга харымсалгалыг болгаш өткөттүг болур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун ажилынын дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Советинин мурунга өткөдү доктаал берип турар.

113 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Тыва АССР-ниң эргелинге тамаарышкан күрүне эргелинин бугу айтырларын шийирээр бүрүн эргелет, чүте дээрге ол айтырлар Конституция бугаар Тыва АССР-ниң Дээди Советинин болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун эргелинге кирбейт турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун бүрүн эргелеринге дүштүр:

- 1) улаус ажил-агынын болгаш социал-культура тургузушкунун удурун хандырар; чонун чаагай амдыралым болгаш культуралынын өздөлгенин хандырар талазы-биле, эртемни болгаш техниканы хөгжүдеринин, бойду куралдарын чон ажыгаларын болгаш камгаларын талазы-биле хемчегелерин ажилдан кылды болгаш боттандырар; ажил болгаш чөдө системанын бажыгалар, күрүне страховайзын болгаш үчөттүк база статистиканын чамдык ай системанын организациялар талазы-биле хемчегелерин боттандырарына ийи бөрү; өрткөртөрүн, күш-ажыл төлөвилерин, социал-хандырларын чамдык ай политиказын чорударына килерер; үдүтүр, туудук, көдө ажил-агыг бүдүрүлгелерин болгаш катчыкышымын, транспорт база харылаа бүдүрүлгелерин, а ол ышкан республика болгаш тус черини чагыралында өске-даа организацияларын болгаш албан черлерин эргелет башкарынын организациялар;
- 2) Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдэ-зинин агар база перспективтиг күрүне пландарын, Тыва АССР-ниң күрүне бөдөжүдөи ажилдан кылды болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советинге килерер; күрүне пландарын болгаш бөдөжүдөи боттандырар талазы-биле хемчегелерин алыр; пландар күүселеринин болгаш бөдөжүдөизинин дугайында өткөртүрүн Тыва АССР-ниң Дээди Советинге килерер;
- 3) Автономнуг республиканын, районларын болгаш хоорайларын комплекстиг экономика болгаш социал хөгжүдэлери хандырар; ажил болгаш республика (РСФСР) чагыралыг бүдүрүлгелерин, албан черлеринин болгаш организацияларын Тыва АССР-ге тамаарып турар айтырлар талазы-биле ажил-чорудулганын башкары болгаш контрольдар;
- 4) күрүне эрге-ажыктарын камгалар, социалистич өңчүгү болгаш хөй-ниитинин корум-чүрүмүн камгалар талазы-биле, бамаатыларын эргелерин болгаш хосталгаларын хандырар база камгалар талазы-биле хемчегелерин боттандырар;
- 5) РСФСР Конституциясында тодарагтыган хемчөдө күрүне эрге-ажыл чок чорун болгаш чүртүгүн камгалар ар-газын хандырар хемчегелерин боттандырар;
- 6) эргежек чүгүлдө апарган таварылгада ажил-агыг болгаш социал-культура тургузушкунун херектеринин талазы-биле комитеттерин, эргелерин болгаш өске-даа ведомстволарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин чамында тургузар;
- 7) улаус депутаттарынын чер-чер Советтеринин күүсекчи

комитеттеринин ажил-чорудулганын удурутуган боттандырар.

114 чүүл. Улаус ажил-агынын удурутуу хандырары-биле холбашкан айтырларын болгаш күрүне эргелинин өске-даа айтырларын шийирээр-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин дугайында хоойлу дүштүр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин доктаамал органы кылдыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин Даргазын, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин Даргазын бирги оралакчы болгаш оралакчылары, а ол ышкан чакаттыг өске-даа кезигүнери составтыг Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин Президиуму турар.

115 чүүл. РСФСР-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хоойлу актыларында база РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин база РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин доктаалдарында болгаш айтышкынырынга үндөлөгөн база оларын күүседир-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели доктаалдарын, айтышкынырын үндүрер, оларын күүселесини органи-застаар болгаш хынаар. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин доктаалдарын болгаш айтышкынырын Тыва АССР-ниң бүгү девискөринге күүседир албал.

116 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун эргелинге дүштүр улаус депутаттарынын районнар болгаш хоорайлар (республика чагыралыг хоорайлар) Советтеринин күүсекчи комитеттеринин шийирлерин болгаш айтышкыны-нын күш чок болдулар эргелет.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Тыва АССР-ниң министрлеринин, күрүне комитеттеринин, бодунун чагыралында турар өске-даа органынын актыларын күш чок болдулар эргелет.

117 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Тыва АССР-ниң министрлеринин, күрүне комитеттеринин болгаш бодунун чагыралында өске-даа органынын ажилын каттыштырар болгаш угал башкарыр.

Тыва АССР-ниң министрлеринин, күрүне комитеттери болгаш күрүне эргелинин өске-даа органын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин, ол ышкан РСФСР-ниң тамаарышкан министрлеринин азы күрүне комитеттеринге чамгыртшылап, оларга таанымган эргелет адырларын удуру-тур ийиңге азы адырлар аразынын эргелет башкарылазын боттандырар.

Тыва АССР-ниң министрлеринин, күрүне комитеттери болгаш күрүне эргелинин өске-даа органын оларга тааным-дан эргелет адырларын бадыл болгаш хөгжүдэши дээш харымсалгалы болур; РСФСР-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хоойлуларында болгаш РСФСР-ниң Дээди Советинин база оон Президиумунун, РСФСР-ниң Дээди Советинин база оон Президиумунун, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин база оон Президиумунун өске-даа шийирлеринге, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин доктаалдарында болгаш айтышкынырында, РСФСР-ниң база РСФСР-ниң тамаарышкан министрлеринин болгаш күрүне комитеттеринин актыларын үндөлөгөн база оларын күүседир-биле боттарынын эргелинге дүштүр актыларын үндүрер, оларын күүселесини организациялар болгаш хынаар.

118 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин болгаш оон Президиумунун эрге-хулаалгелерин, оларын ажил-чорудулганын чүрүмүн, күрүне эрге органын өске органын-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин харымсалгалында, а ол ышкан Тыва АССР-ниң министрлеринин, күрүне комитеттеринин, күрүне эргелинин өске-даа органынын даанын Конституцияга үндөлөгөн, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин дугайында Хоойлуга тодарадыр.

VI. Тыва АССР-де күрүне эрге-чагыралынын болгаш эргелелин дээди органын

13 эге.

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИ

119 чүүл. Районнарда, хоорайларга, суураарга, чурттагычлыг көдө черлерге күрүне эрге-чагыралынын органын болгаш улаус депутаттарынын тус-тузунда Советтери болур.

120 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтери күрүне ийи эрге-ажыктарын болгаш Советтин девискөринде чурттап турар хаматыларын эрге-ажыктарын барымдалап, түс чер ужуру-дузалыг бугу айтырларын шийирээр, күрүне эрге органынын шийирлерин амыдалга боттандырар, улаус депутаттарынын адаккы Советтеринин ажил-чорудулганын удурут, республика (АССР, РСФСР) болгаш ийи-өчкүл ужуру-дузалыг айтырларын чугалдык көөргөн кирер, ол талазы-биле боттарынын саналдарын килерер.

Улаус депутаттарынын чер-чер Советтери бодунун девискөринге күрүне ажил-агы болгаш социал-культура тургузушкунун удурун; экономиктиг болгаш социал хөгжүдөи пландарын база тус черин бөдөжүдөи, оларын күүселесинин дугайында өткөртүрүн бадылар; оларга чагырткан күрүне органынынга, бүдүрүлгелер, албан черлеринге болгаш органи-зацияларга удурутуган боттандырар; хоойлуларын сагын-гы, күрүне болгаш хөй-ниитини корум-чүрүмүн, хаматыларын эргелерин камгаларын хандырар; чүртүгүн камгалар аргаларын бажыгаларын дөштүр.

121 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтери боттарынын бүрүн эргелинге дүштүр бодунун девискөринге комплекстиг экономиктиг болгаш социал хөгжүдөлгө хандырар; үстүк албан черлеринге чагырткан ол девискөрдө турар бүдүрүлгелерин, албан черлеринин болгаш организацияларын хоойлу-турунун сагын турарын контрольдарын боттандырар; чер ажыгаларын, бойду камгаларын, түдүгүн, күн-ажыкы куралдарын ажыгалынын, чонун кергелет бааранын бүдүрүшүн, чонун социал-культура, амыдал болгаш өске-даа хандырларын талазы-биле оларын ажил-чорудулганын таарыштырар болгаш контрольдар.

122 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтери ССР Эргелинин, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хоойлуларын оларга берген бүрүн эргелеринге дүштүр шийирлерин хүлээп алыр.

Чер-чер Советтеринин шийирлерин Советтик девискө-ринде турар бугу бүдүрүлгелер, албан черлерин болгаш органи-зациялар, а ол ышкан эрге-хулаалдыг кижилер болгаш хаматылар мьял-ла күүселер хүлээлери.

123 чүүл. Улаус депутаттарынын район, хоорай Советтеринин өссияларын оларын күүсекчи комитеттери чылда дөртүгө эвез өзөс катап чымыларар.

Улаус депутаттарынын суур болгаш көдө Советтеринин өссияларын оларын күүсекчи комитеттери чылда алдыдан эвез өзөс катап чымыларар.

Улаус депутаттарынын чер-чер Советтери ССР Эргелинин, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хоойлуларын оларын эргелинге тамаарыштырган калдык-даа айтырларын өссияларынга көөр болгаш шийирээр эргелет. Чүдө өссияларга көөр болгаш шийирээр айтырларын дымчыл улаус депутаттарынын чер-чер Советте-ринин дугайында хоойлудар доктадыр.

124 чүүл. Чер-чер Советтеринин эргелинге тамаарып ай-

тырларын баш бурунгаар чугалдык болгаш белеткээр, ол ышкан Советтеринин шийирлерин амыдалга боттандыра-рынга ийи бөрү, күрүне органынын, бүдүрүлгелерин, ал-бан черлеринин, организацияларын ажил-чорудулганын кон-трольлар доктаамал комиссияларын улаус депутаттарынын чер-чер Советтери депутаттарынын аразында сонгулар.

Чер-чер Советтеринин доктаамал комиссияларын сүмелери чотур күрүне болгаш хөй-ниити органын, бүдүрүлге-лер, албан черлерин болгаш организациилар мьял-ла чугалды-жып көөр хүлээлери. Көргөндөи түнөлдөрүн азы алынган хемчегелерин дугайы олар доктааттыган хуусада ком-иссияларга дымчыл ужурут.

125 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтери азда-ды турар Советтерин ажил-чорудулганын удурутуган бот-тандырмышан, алаачар турар Советтерин актыларын хоойлу-га дүштүр боттандырылгада оларын күш чок болдулар эргелет.

126 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтери бодунун ажил-чорудулганын хөй-ниити организациилар болгаш күш-агымч коллективтер-биле хамы холбашып боттандырар, өң чүгүлдө айтырларын хаматылар чугалдык көөрү-биле килерер, оларын доктаамал комиссияларын, күүсекчи комитеттерин болгаш Советтерге өткөттүг өске-даа органын ажилында хара турар, тус черин өң тура шийирлеринин ажилында дуулар болгаш чонун хөй-ниитичи бот-ты-ынгар чөртүг хөгжүр.

14 эге.

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕТЕРИ

127 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтеринин күүсекчи болгаш шийирлекчи органын болгаш депутаттарынын аразында оларын сонгаан даразында составтыг күү-секчи комитеттер болур: даргазы, даргазын оралакчылары, секретары болгаш кезигүннери.

Күүсекчи комитеттер оларын сонгаан Советтеринин мурунга чылда бирээл эвез өзөс катап, а ол ышкан күш-агымч коллективтерин болгаш хаматыларын чурттап турар чер-леринин азы-биле хуралдарында өткөртүрүн кылды бөрү.

128 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтеринин күүсекчи комитеттери оларын сонгаан Советке-даа, үстүгө турар күүсекчи болгаш шийирлекчи органа-даа дөрт өткөттүг болур.

129 чүүл. Улаус депутаттарынын чер-чер Советтеринин күү-секчи комитеттери оларын сонгаан Советтеринин болгаш күрү-не эрге-чагыралынын база эргелинин үстүк органынын шийирлеринге үндөлөг

